

HELSINGIN YLIOPISTO
HELSINGFORS UNIVERSITET
UNIVERSITY OF HELSINKI

Uskonnonopetuksen ydinkysymyksiä peruskoulun synnyssä

Helsingin yliopiston kirjaston verkkojulkaisu
2010

Juha Luodeslampi

Teologinen Aikakauskirja 114(2009): 5
Helsinki: Teologinen julkaisuseura, 2009
s. 423 - 435

Tämä aineisto on julkaistu verkossa oikeudenhaltijoiden luvalla. Aineistoa ei saa kopioida, levittää tai saattaa muuten yleisön saataviin ilman oikeudenhaltijoiden lupaa. Aineiston verkko-osoitteeseen saa viitata vapaasti. Aineistoa saa opiskelua, opettamista ja tutkimusta varten tulostaa omaan käyttöön muutamia kappaleita.

<http://www.helsinki.fi/kirjasto/>

kirjasto@helsinki.fi

Uskonnonopetuksen ydinkysymyksiä peruskoulun synnyssä

JUHA LUODESLAMPI

USKONNONOPETTAJA PAREMPIEN ARVOJEN PUOLUSTAJANA

Inter-European Church and School -järjestö käynnisti tutkimusprojektin teologian ja uskonnonopetuksen suhteesta, joka valmistui vuonna 2006. (Schreiner & muut 2006.) Osana projektia selvitettiin, onko uskonnonopettajien välillä löydettävissä yhtäläisyyksiä vahvasti erilaisessa historiallisessa kontekstissa, jota kuitenkin leimaa yhdistävänä tekijänä syvä yhteiskunnallinen muutos. Tutkimuksen kenttäalueiksi valittiin Etelä-Afrikka, Saksan itäinen puoli ja Suomi. Etelä-Afrikassa tehtiin professori Gordon Mitchellin johdolla opettajien videoituja haastatteluja. Dresdenissä professori Roland Biewald suoritti haastatteluja perinteisin haastattelumenetelmin. Suomen osuuden kokosi esseinä opettajilta Juha Luodeslampi Uskonnonpedagogisen instituutin edustajana (Mitchell & muut 2006, 59-78).

Etelä-Afrikassa uskonnonopetuksen keskeinen kysymys syntyi apartheidin purkamisen myötä. Apartheidin jälkeisenä aikana keskustelua herätti heimouskontojen ottaminen osaksi kouluopetusta. Aiemmin uskonnonopetus oli ollut varsin yhtenäistä ja sidoksissa järjestelmän enemmistön näkemykseen (Mitchell 2006, 59-64). Itäisessä Saksassa keskustelua herätti se, että monet uskonnonopettajat nousivat kommunistisesta taustasta tai olivat olleet ateismin opettajia. Nyt kysyttiin, olivatko he päteviä ja uskottavia opettajia ja toisaalta, mihin yhteiskunta oli matkalla (Biewald 2006, 64-70). Suomalaisen ennätyslaman jäljiltä yhteiskunnassa oli ollut vahva varallisuuden uusjakoja nousukauden

alkaessa kiihtyvä talouden vauhti oli ollut huimaa (Luodeslampi 2006, 70-76).

Tutkimushankkeen tiimoilta löytyi yksi yhdistävä tekijä. Kaikissa näissä maissa uskonnonopettajat kokivat olevansa jonkin erityisen edustajia. Suomessa opettajat kavahtivat rahan ja talouden mahtia sekä kokivat edustavansa jotakin tärkeämpää ja arvokkaampaa. On olemassa syvempiä arvoja, joita opettajat välittävät (Mitchell & muut 2006, 76-77). Tämän vuoksi on syytä kysyä, onko suomalainen uskonnonopettaja kokenut laajemmin olevansa vastavoima tai arvokkaamman puolustaja koulun muutoksissa? Tätä seikkaa voi tarkastella esimerkiksi tutustumalla muutamien dokumenttien avulla peruskoulun syntyyn liittyvään uskonnonopetuskeskusteluun. Peruskoulun synty on ollut koko koulujärjestelmää mullistava muutos. Kiinnostavaa on kysyä, mikä on ollut se uskonnonopettajien arvo, asia tai arvot, joita on pyritty puolustamaan peruskoulun syntyprosessissa?

Peltosen (1979) väitöstutkimus koulunuudistuksen ihmiskäsityksestä ja eettisistä periaatteista 1956-1975 väliseltä ajalta sivuaa aihepiiriä vähän laajemmasta näkökulmasta. Hänen mukaansa kyseisenä ajanjaksona eettisessä ja maailmankatsomuksellisessa kasvatuksessa tapahtui painotuksen muutos. Uskontosidonnaisesta ja yksilön erityistä arvoa korostavasta sosiaaliseettisestä kasvatuksesta siirryttiin lähemmäs maailmankatsomuksellisesti-tieteellistä näkemystä, jonka mukaan kasvatuksen luonne määräytyy yleisistä yhteiskunta- ja koulutuspoliittisista tavoitteenasetteluista. Tällaiselle kasvatukselle on tyypillistä yhteiskunnallisuus ja kokonaisvaltaisuus

den pyrkimys (Peltonen 1979,134). Peltosen näkemyksen mukaan koulu-uudistuksessa irtauduttiin kristillisestä ja humanistisesta perinteestä. Tilalle tuli naturalistisia ja marxilaisia näkemyksiä, joissa ihminen käsitettiin taloudellis-yhteiskunnalliseksi olennoiksi, jota tuli valmentaa yhteiskuntaan ja sen hallintaan (Peltonen 1979,207-208).

Tässä artikkelissa kysytään, mitkä ovat olleet ne uskonnonopettajien arvot, joita on pyritty puolustamaan peruskoulun syntyprosessissa. Tarkastelussa keskitytään uskonnonopetuksen puolustajien näkökulmiin. Aiheesta on saatavilla vähän dokumentaatiota. Kähkösen (1976), Pyysiäisen (1982) ja Saineen (2000) väitöskirjoissa on kuvattu varsin tarkkaan eri komiteoiden ja mietintöjen vaiheita. Ainoastaan Kähkösen alaviitteissä on fragmentaarisesti dokumentoitu mukana olleiden muistoja ja tulkintoja tapahtumista (ks. Kähkönen 1976,158-159; 255-256). Pääosin viitteissä dokumentoidut informantit ovat jo kuolleet.

SODAN JÄLKEISEN AJAN KESKUSTELU ENNEN PERUSKOULUN VALMISTELUA

Kaupin (1971) mukaan uskonnonopetus oli saanut olla varsin rauhassa aina 1960-luvulle asti. Vasta peruskouluvalmistelujen yhteydessä 1960-luvun jälkipuoliskolla nousi voimakas uskonnonopetuksen poistamiseen tai muuttamiseen tähtäävä kritiikki (Kauppi 1971,7-8). Toisaalta sotien jälkeen oli ollut liikehdintää uskonnonopetuksen luonteen muuttamiseksi tai oppiaineen poistamiseksi koulusta (Kallioniemi 2005,15-17; Kähkönen 1976,36-41; Pyysiäinen 1982,29-35; Seppo 1965,113-119; ks. Seppo 1992). Oppiaineen luonne muuttui 1950-luvulla, koska kansakoulun uskonnonopetus irtautui rippikouluun valmentavasta traditiosta itsenäisemmäksi oppiaineeksi (Kallioniemi 2005,16; Pyysiäinen 1982,61). 1960-luvun alkupuolella ilmeni kuitenkin tekijöitä, jotka viittasivat uskonnonopetuksen aseman heikkenemiseen. Kun uskontotuntien määrää supistettiin yhtenäiskoulua kokeilevissa kouluissa, uskonnosta muodostui helposti muiden aineiden opettajille täyteaine, jolla työtuntimäärää voitiin kasvattaa (Kähkönen 1976,136-141,227).

1960-luvun loppupuolen voimakas keskustelu sopii kuitenkin hyvin linjaan, jota Saine (2000) kuvaa sotienjälkeisen poliittisen ilmapiirin muutosten vaikutuksena uskonnonopetukseen. Vapaa-ajattelijain liitto ajoi erityisesti heti sodan päätyttyä linjaa, joka olisi poistanut uskonnonopetuksen kouluista. Heidän pyrkimyksensä eivät onnistuneet. Esimerkiksi Sosiaalidemokraattisen puolueen puoluekokouksessa vuonna 1946 luovutettiin Forssan vuoden 1903 kokouksen uskontoa koskevasta pykälästä, jossa vaadittiin uskonnonopetuksen poistamista koulusta. Vuoden 1946 opetussuunnitelmakomitean mietintö sisälsi kuitenkin uskonnon tuntimääräsupistuksia. Työväenlehdistö kannatti supistuksia, mutta porvarillinen ja kristillinen media vastustivat näkemystä. Vuoden 1957 kansakoululaissa uskonto-sanan merkitys laajeni käsittämään tunnustuksellisen uskonnonopetuksen lisäksi uskontojen historian ja siveysopin (Saine 2000,122-123). Kähkösen (1976) mukaan uskonnonopetuksen vastainen voimakas valistustyö ei kuitenkaan saanut vanhempia innostumaan. Uskonnonhistorian ja siveysopin takana ei ollut riittävän voimakasta intressiryhmää (Kähkönen 1976, 113; ks. Saine 2000, 123).

PERUSKOULUKOMITEA

Helmikuussa 1964 valtioneuvosto asetti komitean valmistelemaan yhtenäiskoulua, jonka nimitykseksi vakiintui myöhemmin peruskoulu. Komitean tehtävä oli laatia ehdotuksia yhtenäiskoulun perusrakenteesta ja eri koulumuotojen niveltämisehdotuksia yhtenäiskouluun. Komitean työ jatkui aina tammi-kuuhun 1968. Komitea sai valmiiksi ensimmäisen osamietinnön vuonna 1965. Mietinnössä todetaan, että kunnan koululaitoksessa on oppivelvollisille peruskouluja siihen voi kuulua myös lastentarha, lukio ja peruskoulun oppimäärän päälle ammatillisia oppilaitoksia. Samassa mietinnössä todetaan yhdeksänvuotisen peruskoulun muodostuvan 6-luokkaisesta ala-asteesta ja 3-luokkaisesta yläasteesta. Keskeisintä mietinnössä oli lakiehdotus koulujärjestelmän perusteista (Kähkönen 1976, 141; Saine 2000, 125; KM1965:A7).

Peruskoulukomitean työskentelyssä uskonnon-opetuksen muuttaminen ei noussut merkittävästi esille, sillä kokonaistehtävän kannalta kysymys oli irrelevantti. Työskentelyn kuluessa opettavien aineiden luettelo sisälsi kuitenkin piirteen, jolla oli merkitystä uskonnonopetukselle. Luetteloon merkittiin lokakuussa 1964 opetettaviksi aineiksi pilkulla erotettuina uskonto, uskontojen historia ja siveysoppi. Asiakirjan aiemmat versiot tarkoittivat numerolla 1 merkittynä uskontoa ja numerolla 2 merkittynä uskontojen historiaa ja siveysoppia. Pilkulla erotettuna ne muodostivat kumpikin oman oppiaineensa kuten muutkin aineet. Täyttä selvyttä muutoksen perustasta ei ole. Se voi olla kuitenkin lakitekninen siten, että kaikki oppiaineet tulevat mainituiksi omina aineinaan. Lopullisessa versiossa uskontojen historia poistui tekstistä ja jäljelle jäi uskonto sekä siveysoppi. Komitea päätyi lopulta kompromissiratkaisuun, jossa aineluettelon yhteydessä mainitaan, että oppiaineista säädetään tarkemmin asetuksella (Kähkönen 1976, 143-145; Pyysiäinen 1982, 36; KM 1965:A7, 24).

Mietinnön ilmestymisen jälkeisessä keskustelussa ei heti havaittu uskonnonopetuksen aseman muuttumista. Kriitikkiä syntyi yleensä ehdotetusta oppiaineiden määräämisestä asetuksella lakitekstin sijaan. Uskonnonopetuksen kohdalla erillinen uskonto ja siveysoppi sisälsivät ainakin 6 erilaista tulkintamahdollisuutta:

- 1) Uskontoa opetettaisiin entiseen tapaan ja sen lisäksi olisi erillinen yhteinen siveysoppi. Uskonnonvapauslain perusteella uskonnonopetuksesta vapautetut oppisivat uskonnonhistoriaa ja siveysoppia.
- 2) Asetuksella voitaisiin säätää uskonto ja siveysoppi yhdessä opetettaviksi kuten käytäntö oli ollut. Uskonnonvapauslain perusteella uskonnonopetuksesta vapautetut oppisivat uskonnon historiaa ja siveysoppia.
- 3) Uskonto ja siveysoppi voisivat olla asetuksella säädettyinä valinnaisia aineita.
- 4) Uskonnonopetuksesta voisi vapautua muillakin kuin uskonnonvapauslakisyillä.

- 5) Uskontoa opetettaisiin vain joillakin luokilla.
- 6) Uskonnonopetus voisi jäädä uskonnollisten yhteisöjen tehtäväksi.
(Kähkönen 1976, 148-149.)

Kähkösen mukaan (1976) komitean esitys uskonnonopetuksen ja siveysopin kohdalla vaikuttaa siis varsin tulkinnanvaraiselta. Hän esittää, että mietinnön epäselvyys ei ollut sattumanvaraista, vaan haluttiin varata lisämahdollisuus eettisen opetuksen järjestämiseksi. Ilmeisesti taustalla oli myös puoluepolitiikka. Komitean puheenjohtaja Reino Oittinen oli taustaltaan SDP:n jäsen. Hän oli osallistunut eri yhteyksissä ruotsalaisiin keskusteluihin neutraalista uskonnonopetuksesta (Kähkönen 1976, 149-151). Vasemmistossa oli kuitenkin uskonnonopetuksen muutoksiin kohdistuvia paineita, sillä esimerkiksi vuoden 1964 SKDL:n kulttuuriohjelmassa oli ohjeita uskonnonopetuksesta. Pyrkimys oli muuttaa uskonto vapaaehtoiseksi aineeksi, jonka opetuksesta huolehtisivat uskonnolliset yhteisöt (SKDL 1964, 11). SDP:n tavoitteena oli sosialistisen Suomen toteuttaminen, johon puolueen johtoryhmä havaitsi tarvitsevänsä myös SKP:n ja SKDL:n tukea. Koska äärivasemmisto toimi koulujen uskonnonopetusta vastaan, olisi ollut mahdollista että epäselvästi muotoiltua lakia olisi tulkittu oppiainetta vastaan. Oittinen totesikin joutuneensa hillitsemään puolueen nuoria uskonnonopetuksen poistamisasiassa (Kähkönen 1976, 132-133; 151).

Puheessaan kansanopistolaitoksen 75-vuotis-juhlassa 11.11.1964 arkkipiispa Martti Simojoki vaati esittämään jonkin paremman pohjan kasvatustyölle kuin kristillisen näkemyksen, jos kasvatustyö aiotaan siitä irrottaa (Juva & Simojoki 1965, 7). Simojoen kasvatustähtäyksellä jäi kuitenkin vähemmälle huomiolle, sillä kohta mediaa myllersi kirjailija Hannu Salaman jumalanpilkkasyyte. Simojoen esittämään kysymykseen kuitenkin vastattiin esimerkiksi *Suomen Sosiaalidemokratissa*. Vastauksen oli laatinut vapaa-ajattelija Väinö Voipio. Hän ehdotti humanismia kasvatuksen perustaksi. Hän myös lähti siitä, että kristillisen etiikan perusasiat ovat peräisin vielä vanhemmalta historialliselta ajal-

ta. Voipion mukaan etiikka oli mahdollista erottaa uskonnollisista perusteista (Kähkönen 1976, 152; Voipio 1964).

Syksyllä 1965 Opiskelijoiden YK-liitto järjesti keskustelutilaisuuden teemalla "Kristillinen vai humanistinen kasvatus kouluihin". Tilaisuudessa ilmeni, että opiskelijapiireissä ajatus ei-uskontoisesta opetuksesta sai kannatusta. Teemaan oli kytkeyty myös kansainvälinen ulottuvuus. Esimerkiksi kouluhallituksen virallisessa kansainvälisyyskasvatusoppaassa vuodelta 1970 tunnustuksellinen uskonnonopetus tulkitaan suvaitsemattomuudeksi (Kähkönen 1976, 153; Kouluhallitus 1970, 10).

Karkeasti voidaan todeta, että vuodesta 1964 alkaen keskustelussa ilmenneet uskonnonopetuksen vaihtoehtomallit nojasivat joko marxilaiseen tai humanistiseen perinteeseen (Kähkönen 1976, 153. Ks. Pyysiäinen 1982, 35).

OPPIENNÄTYSTEN UUDISTUS

Vuonna 1963 kouluhallituksen suunnalta ilmeni pyrkimystä vähentää reaaliaineita matemaattisilta linjoilta. Tällöin uskonnonopetuksen osalta jo 1940-luvulla alkanut keskustelu oppisisältöjen mielekkyydestä muuttuneena aikana ajankohtaisui. Kouluhallituksen ajama reaaliainevähennys 8. luokan matemaattisilta linjoilta kuitenkin palautui opetusministeriöstä, jolloin yhtenäiskoulukeskustelua ei haluttu enää vaarantaa tämän asian tiimoilta. (Kähkönen 1976, 167-168).

Suomen Uskonnonopettajien liitto (SUOL) pyrki kehittämään uskonnonopetuksen laatua. Oppikoulujen voimakas lisääntyminen oli johtanut siihen, että noin puolet uskonnonopetuksesta oli epäpätevien opettajien käsissä. Uskonnonopettajien liitto pyrki korjaamaan tilannetta täydennyskoulutuksella vuosina 1962-1967. Laadun kohottamiseen kuului myös uskonnonopetuksen käsikirjan suunnitteleminen. (Kähkönen 1976, 169.) Käsikirja valmistui vuonna 1970 yhteistyössä Kirkon kasvatustasiain keskuksen ja WSOY:n kanssa. (Anhava, Iisalo & muut 1970). *Synsygus-lehti* syntyi vuonna 1964 ensin kiertokirjeenä ja sitten vuodesta 1965 alkaen painettuna lehtenä. Kuvaavaa oli, että lii-

ton jäsenten määrä nousi vuodessa 320:stä 470:een (Kähkönen 1976, 169).

Vuonna 1962 Järvenpäässä pidetyssä seminaarissa Uskonnonopettajien liitto laati alustavat suunnitelmat oppiennätysten uusimiseksi. Liiton opetussuunnitelmatoimikunta jatkoi Eira Paunun johdolla tuolloin alkanutta työskentelyä. Opetus-suunnitelmaehdotus valmistui kesäkuussa 1965. Kouluhallitus myönsi sille kokeiluluvan pienten korjausten jälkeen kolmeksi vuodeksi. Keskeinen ero uudessa opetussuunnitelmassa oli Vanhan testamentin osuuden väheneminen, kirkkohistorian sisältöjen muuttuminen ja Uuden testamentin opetuksen alkaminen toisella luokalla. Uutena sisältönä oli elämäkatsomuskysymysten opettaminen. Samanaikaisesti uskonnonopettajien liiton työskentelyn kanssa Kirkon kasvatustasiain keskus (KKK) suoritti omaa opetussuunnitelmatyötään Kalevi Tammisen johdolla. Sen tuloksena syntyi ehdotus oppivelvollisuuskoulun 1.-9. luokkien opetussuunnitelmaksi, jota myös kokeiltiin kouluissa (Kähkönen 1976, 170; Pyysiäinen 1982, 33-34).

Oppiennätykset kulkivat karsimiskomitean kautta kouluhallitukselle ja opetusministeriölle. Ministeriö vahvisti uudet oppiennätykset 12.12.1966 juuri ennen suurta uskonnonopetuskeskustelun puhkeamista. Uskonnonopetuksen päämäärissä korostuivat pohdinta, asioihin tutustuminen ja suvaitsevaisuus sekä yhteiskunnallis-eettinen painotus. Päämäärissä mainittiin myös henkilökohtaisen kristillisen uskonvakaumuksen omaksuminen, mikä nousi jatkossa ongelmalliseksi teemaksi (Kähkönen 1976; 1971; Pyysiäinen 1982, 33-35).

POIJÄRVEN KOMITEA

Niin kutsuttu Poijärven komitean mietintö synnytti keskusteluryöpyn uskonnonopetuksen asemasta. Mietinnössä ehdotettiin, että uskonnonopetus säilytettäisiin tunnustuksellisenä (Kauppi 1971, 8).

Mietinnön laatinut koulunuudistustoimikunta perustettiin peruskoulukomitean ehdotuksesta opetusministeriölle 9.12.1965. Komitean tarkoituksena oli tehdä koulunuudistusta koskeva pedagoginen perusselvitys. Komitean puheenjohtajaksi nimitettiin

professori L. Arvi P. Pöijärvi. Uskonnonopetuksen asema ei ollut työskentelyssä erityisessä keskiössä, sillä fokuksena oli peruskoulujärjestelmän perustaminen (Kähkönen 1976,156-158). Peruskoulun tavoitteeksi nimettiin kulttuuri-ihminen. Tavoitteisiin kuului tutustuminen kulttuurin uskonnollisiin, eettisiin ja esteettisiin arvojärjestelmiin. Kulttuuri-ihmistä ohjaisi uskonnollisten, eettisten ja esteettisten arvojen kunnioittaminen, selvä tietoisuus yksilöllisen elämän erityisarvoista ja sen korkeista päämääristä (Saine 2000, 128; KM 1966, A12,4, 14, 17; Kähkönen 1976, 158).

Komitean sisällä uskontoa valmisteltiin kolmannessa alajaostossa, jossa olivat puheenjohtajana Pöijärvi ja jäsenenä rehtori Pekka Aukia, professori Matti Koskeniemi sekä kouluradiopäällikkö Nils Göran Engström. Engströmillä ja Aukialla oli yhteys kirkon kasvatustoimintaan Kirkon kasvatustieteiden keskuksen työryhmien jäsenyyksiensä kautta (Kähkönen 1976,158. KM 1966 A12,4).

Aukia ja Engström yrittivät ajaa läpi sellaisia uskonnonopetuksen määritelmiä, joissa ei olisi tarvinnut käyttää tunnustuksellisuus-termiä. Koskeniemi oli vastakkaisella kannalla. Hän perusteli kantaansa käytännöllisillä lähtökohdilla. Jos tunnustuksellisuus-termiä ei käytettäisi, virren veisuakin koulussa tulisi mahdottomaksi. Pöijärvi piti kansakoulun uskonnonopetuksen toteutusta oivallisenä. Kertomukset olivat hänen näkemyksensä mukaan etiikan opetusta jo sinällään. Oppikoulun uskonnonopetuksen suhteen hän ei ajatellut yhtä positiivisesti. Ilmeisesti hänellä oli omakohtaisia kokemuksia tiukan dogmaattisesta luterilaisesta opetuksesta, joka ei sallinut avarampia näkökulmia. Toimikunnassa hän ei kuitenkaan tukenut uskonnonopetusta vastustavia näkemyksiä. Työskentelyn kuluessa tarkasteltiin myös eri maiden uskonnon-opetusmalleja (Kähkönen 1976,158-159).

Toimikunnassa oli käsitys, että eduskunnan enemmistö kannatti uskonnonopetusta. Toimikunnan mietinnössä mainittiin kaikille yhteisenä oppiaineena uskonto ja siveysoppi. Tuntijaon suhteen toimikunnan tendenssinä oli vähentää uskonnon määrää yhteen viikkotuntiin. Lopulta päädyttiin kuitenkin joustavasti toteamaan yläasteen osal-

ta 1-2 tuntia kullakin luokalla (Kähkönen 1976, 159-160).

Koulunuudistustoimikunnan työn loppuvaiheessa uskonnon osalta ilmeni uusi käänne, kun Koskeniemi toi mietinnön loppukäsittelyyn oman ehdotuksensa uskonnonopetuksesta. Hän ajoi uskonnonopetuksen lisäksi yhteisen etiikan opettamista. Taustalla oli tunnustuksellisuuden aiheuttama keskustelu. Aukia teki vastaehdotuksen, josta muodostui toimikunnan kanta. Hänen ajattelunsa lähti siitä, että Suomessa oli jo malli, joka takasi vähemmistölle oman opetuksen oikeuden. Aukian ehdotuksen kulmakiviä oli uskonnonvapauden periaatteet, uskonnon tarjoama tuki eettisyyteen ja myönteiset kasvatustekijät. Uskonnonopetukseen kytkettiin myös lasten mielenterveyden hoitamisen näkökulma. Uskontotunnilla voitiin keskustella lasten ongelmista. Näin syntyisi luottamuksellinen suhde Jumalaan ja ihmisiin. Koskeniemi jätti erillisen mielipiteen yhdessä ylitarkastaja Reijo Virtasen kanssa. He olisivat halunneet yhteisen eettisen kasvatuksen oppilaille uskonnosta riippumatta. Komitean enemmistö kannatti kuitenkin mallia, jossa siveysoppi ei muodostanut omaa oppiainettaan (Kähkönen 1976, 160-162).

VETOOMUS USKONNONHISTORIAN JASIVEYSOPIN OPETUKSEEN

Varsinainen mielipiteiden vaihto sai alkunsa 59 julkisuudessa tunnetun henkilön allekirjoittamasta Suomen tietotoimiston levittämästä vetoomuksesta, joka julkaistiin muun muassa *Teinilehdessä* 6-7/1967 ja *Helsingin Sanomissa* 30.3.1967. Allekirjoittaneissa oli varsin arvovaltaisia henkilöitä kuten professoreita ja apulaisprofessoreita (Kauppi 1971, 8; Kähkönen 1976, 173). Vetoamus suunnattiin myös eduskunnalle ja opetusministeriölle (Saine 2000,151).

Vetoamuksessa ehdotettiin tunnustuksellisesta uskonnonopetuksesta luopumista ja siirtymistä uskonnonhistorian ja siveysopin opetukseen. Perusteluina oli kolme seikkaa. Ensinnä uskonnonopettajat saavat lapset auktoriteetti-uskoisiksi, mikä voi aiheuttaa henkistä ristiriitaa, jos vanhempien

näkemykset eriävät uskonnonopetuksen näkemyksistä. Toiseksi tunnustuksellinen uskonnonopetus rajoittaa yksilön henkistä liikkumatilaa ja estää järkiperäisen maailmankuvan syntymisen. Kolmanneksi moraalien sitominen yhteen uskontoon aiheuttaa ristiriitoja ja heikentää moraalista pluralistisessa yhteiskunnassa (Kauppi 1971,8-9; Kähkönen 1976,173-174).

Tunnustuksellinen opetus olisi vetoomuksen mukaan tullut jättää uskonnollisille yhdyskunnille. Tämä olisi tapahtunut siinä tapauksessa, että oppilaiden vanhemmat olisivat sitä halunneet. Vetoomuksen keskeisin argumentti oli, että uskonnonopetus vesitti koulunuudistustoimikunnan mietinnön yleistavoitteet, erityisesti demokratian, yksilönvapauden ja tasa-arvoisuuden arvot (Saine 2000,151).

Vetoomuksen taustalla oli aktiivinen vapaa-ajattelijoiden joukko. Vapaa-ajattelijat-yhdistys ymmärrettiin usein kommunistiseksi ryhmäksi, josta syystä tuomari Väinö Voipio oli perustanut oman ryhmänsä ajamaan uskonnonvapautta ja heikentämään kirkon valtaa. Tarkoituksena oli saada vaikutusvaltaisia jäseniä sekä nuoria mukaan seuraan. Ryhmä laati vetoomusta varten nimilistan henkilöistä, joiden haluttiin allekirjoittavan ja tuovan näin arvovaltansa asian tueksi. Allekirjoittajista kaikki eivät olleet lukeneet vetoomusta, vaan ainoastaan kuulleet sen sisällön suullisesti (Kähkönen 1976, 175-176).

Teinilehden julkaistua vetoomuksen kysymys uskonnonopetuksesta siirtyi myös kouluihin ja koteihin (*Teinilehti*, 1967/6-7). Teiniliiton hallituksen keskustelun tuloksena koulujen teinikunnille lähetettiin "Uskonnonopetus vapaaehtoiseksi" -niminen vetoamus. Vetoomuksen liitteenä oli nimien keräyslistat. Nimien keräys ei tuottanut merkittävää tulosta, sillä vain 2000 allekirjoitti vetoomuksen. Yksistään teinikuntia oli noin 500 ja *teinilehden* levikki noin 100 000 (Kähkönen 1976, 175-176).

TUNNUSTUKSELLISUUDEN PUOLUSTAJAT

Vetoamus synnytti vilkasta keskustelua. Perinteisen uskonnonopetuksen puoltajina olivat muiden

muassa kirkolliset tahot sekä uskonnonopettajien oma joukko. Arkkipiispa Martti Simojoki argumentoi, että vanhempien kirkkoon kuulumisella on merkitystä myös tunnustuksellisuuden suhteen. Kuulumalla kirkkoon vanhemmat tukevat tunnustuksellista opetusta. Uskonnonopettajat perustelivat näkemystään oppiaineen luonteen ja kehityksen kannalta. Keskeistä oli, että tunnustuksellinen uskonnonopetus ei ollut dogmaattista oikeaoppisuutta vaan oppilaan uskonnollisen kehityksen edistämistä kristinuskon pohjalta (Kauppi 1971, 9-10; Saine 2000,152). Piispa Erkki Kansanaho korosti useissa yhteyksissä, että koulun uskonnonopetus on kulttuuritehtävä ja kirkolle kuuluu sekä tunnustuksellisen että dogmaattisen aineksen opettaminen. Kansanaho muotoili ajatuksensa niin, että vallitsevassa tilanteessa ei enää kannattaisi puhua tunnustuksellisuudesta ainakaan kirkon funktiona (Kauppi 1971, 10; Kansanaho 1971,69-70).

Vuoden 1967 loppupuolella Uskonnonopettajien liitto, Kirkon kasvatustieteiden keskus, Förbundet för svenskt församlingsarbete i Finland ja Suomen kirkon seurakuntatyön keskusliitto jättivät eduskunnalle tunnustuksellista uskonnonopetusta puoltavan muistion nimeltä *Uskonnonopetus uudistuvassa koulussa*. Muistiossa perusteltiin tunnustuksellisuutta kannattavaa näkemystä vetoamalla uskonnonvapauteen, kotien kasvatusoikeuteen sekä kasvatuksellisiin näkökulmiin. Muistiossa tartuttiin myös peruskoulun puitelakiehdotuksen monitulkintaisuuteen. Muistiota saattoi kuitenkin tulkita siten, että se ehdottaisi kaikille yhteistä siveysoppia, joka olisi erillään uskonnonopetuksesta (Kähkönen 1976,189-190; Saine 2000,152; Suol toimintakertomus 1967).

Uskonnonopetus uudistuvassa koulussa -muistio eritteli eri mahdollisuuksia järjestää katsomuksellinen opetus kouluissa. Ensinnä tarkasteltiin mallia, jossa kouluissa ei olisi minkäänlaista uskonnollista tai elämäntarkastelua opetusta. Tämä malli todettiin mahdottomaksi, koska kaikki eettinen kasvatus perustuu joihinkin arvoihin. Toiseksi pohdittiin kaikille yhteistä tunnustuksetonta opetusta. Tämän mallin ongelmaksi katsottiin se, että oppilaat ovat 7-15 vuoden ikäisiä. Erilaisten mallien esittely il-

man ohjausta voi olla tämän ikäisille kohtalokasta. Toinen ongelma oli uskonnonvapaudessa, koska kaikille yhteiseen opetukseen edellytettäisiin myös siviilirekisterin jäsenten osallistuminen. Kolmantena mallina esitettiin tunnustuksellinen uskonnonopetus. Tunnustuksellisuuden todettiin ilmenevän siinä, miten opetusaines valitaan. Mallia puolustettiin uskonnonvapaudella. Malli tuki kristillistä maailmankatsomusta edustavia. Toisaalta se mahdollisti vapautuksen uskonnonopetuksesta niille, joille se oli tarpeen (Kähkönen 1976, 189).

Suomen kristillinen liitto täydensi muistion näkemyksiä viittaamalla YK:n ihmisoikeuksien julistukseen, Euroopan neuvoston sopimukseen ja Unescon sopimukseen. Sopimuksessa korostetaan vanhempien oikeutta valita lastensa koulutusmuoto sekä vakaumuksen mukainen moraalinen ja uskonnollinen opetus (Kähkönen 1976,190).

Muistiossa esitetty näkemys uskonnonopetuksen malleista muistuttaa erehdyttävästi Nyyssösen (1998) 31 vuotta myöhemmin esittämiä tulevaisuuden uskonnonopetuksen skenaarioita. Hän esittää ensimmäiseksi mallin, jossa luovutaan omaan uskontoon perustuvasta opetuksesta ja muodostetaan kaikille yhteinen opetus. Toinen Nyyssösen esittämä skenaario on tunnustuksellisen mallin jatkuminen. Kolmannen skenaarion mukaan tunnustuksellisuutta lisättäisiin. Tässä kohdin skenaario poikkeaa vuoden 1967 mallista, jossa vaihtoehtona nähtiin uskonnonopetuksen lopettaminen. Voimme siis todeta, että ainakin kaksi mallia ovat eläneet keskustelussa hyvin pitkään (Kallioniemi 2005, 25-27; Nyyssösen 1998,463-64).

PERUSKOULUN PUITELAKI

Peruskoulun puitteet muotoutuivat vuoden 1968 säädetyin lain koulujärjestelmän perusteista kautta. Perusasioiltaan uskonnonopetuksen pohja säilyi vuoden 1957 kansakoululain tyyppisenä. Uskonto oli edelleen oma itsenäinen oppiaineensa, kuten kansakoulussa se oli ollut. Kiistoja synnyttivät uskontokuntiin kuulumattomien opetusjärjestelyt. Mikäli vähintään viisi oppilasta oli vapautettu evankelisluterilaisesta uskonnosta, heille

tuli tarjota uskontojen historiaa ja siveysoppia. Siveysopin asemasta heräsi kiivasta keskustelua, koska vuoden 1965 peruskoulukomitean lakiehdotuksessa oli epäselvyyttä siitä, mitä itsenäinen oppiaine tässä tapauksessa merkitsi. Laki sisälsi myös ajatuksen, että oman uskontokunnan tunnustuksen mukaista opetusta sai, jos oli viisi samaan uskontokuntaan kuuluvaa oppilasta (Pyysiäinen 1982,36-37; L 26.7.1968/467.6§). Vuonna 1970 lakia täydensi peruskouluasetus, jolloin uskonto säädettiin kaikille yhteiseksi aineeksi koko peruskoulussa (Pyysiäinen 1982,37; AS 26.6.1970/443, 2§,20§).

PERUSKOULUN OPETUSSUUNNITELMAKOMITEA

Joulukuussa 1966 valtioneuvosto asetti peruskoulun opetussuunnitelmakomitean. Jo syksyllä 1967 julkisuuteen tuli väliaikainen opetussuunnitelma koulukokeilua varten. (Pyysiäinen 1982, 37-38; Saine 2000, 126.) Uskonnonopetuksen kohdalla komitea totesi, että Kristillisen kasvatuksen keskuksen (Kalevi Tammisen johdolla) laatima, jo kokeiltu opetusehdotus luokille 1.-9. oli käytettävissä. Uskonnonopettajat sekä laajennettu piispainkokous olivat ajaneet kahta viikotuntia tuntijaossa, mutta komitealla oli käytettävissään vain vähän tunteja. Työskentelyn periaatteeksi otettiin sääntö, jonka mukaan taitoaineet tarvitsevat enemmän tunteja, koska ne eivät menetä merkitystään samalla tavoin kuin vanheneva tieto. Kuvaavaa oli myös komiteassa esillä ollut ehdotus, jonka mukaan sellaiset asiat voisi jättää pois, joita voi oppia koulun ulkopuolelta. Tällöin esimerkiksi uskonnon olisi voinut poistaa koulusta. Komitean puheenjohtaja sen sijaan tulkitsi, että uskonto ja siveysoppi olisivat tulossa omina aineinaan peruskouluun. Tuntijaoksi uskonnonopetukseen sovittiin yläasteelle yksi tunti viikossa ja ala-asteelle kaksi tuntia viikossa. (Kähkönen 1976,203-205.)

Keväällä 1967 komitea sai vetoomuksen, jonka oli allekirjoittanut 59 henkilöä. Seurasi vilkas keskustelu, jossa ei kuitenkaan selkiintynyt, miten uskonnonopetusta tulisi muuttaa. Lakiesityksessä ollut pilkku uskonnon ja siveysopin välissä avasi

uuden keskustelun. Komiteassa kannatettiin sekä näiden oppiaineiden yhdistämistä että niiden erotamista toisistaan (Kähkönen 1976, 206).

Kuultuaan sekä ortodoksisen että luterilaisen kirkon kantaa komitean uskonnonopetuksen muutosinto laantui jonkin verran. Piispa Aarre Lauha esitti huolestuneisuutensa siitä, että jos oppilas saa valita uskontokunnasta riippumatta uskonnonhistorian tai uskonnon välillä, oppilaat saattavat joutua elämäkatsomuksellisen painostuksen alaisiksi. Lauhan mukaan ekumeeninen kristillinen opetus oli kuitenkin mahdollista. Ortodokseja edustanut kirkkoherra Erkki Piironen totesi tyytyväisyyden oppikoululain pohjalta toteutettuun opetukseen. Ortodoksisen opetuksen kalleutta kritisoineille hän viittasi niihin kuluihin, jotka aiheutuisivat tilanteessa, jossa valittavana olisi joko luterilainen uskonto tai uskonnonhistoria. Valintatilanteessa ortodoksit siirtyisivät luterilaiseen opetukseen (Kähkönen 1976, 207).

Opetussuunnitelmakomitea muotoili opetusministeriölle erilaiset vaihtoehdot uskonnon ja etiikan opettamisesta vuonna 1968. Esitettyjä malleja oli uskonnon osalta kolme, samoin siveysopin osalta. Uskonnonopetus saattoi tapahtua entisen käytännön mukaisesti. Toisena mallina esitettiin, että oppilas saisi valita tunnustuksellisen ja tunnustuksettoman opetuksen väliltä. Kolmantena mallina oli kaikille opetettava tunnustukseton uskonto. Etiikan kohdalla se voitiin liittää entiseen tapaan uskontoon tai siitä voitiin tehdä oma oppiaineensa. Kolmantena mallina oli näiden yhdistelmä: Etiikka olisi osana uskontoa aina viimeiselle luokalle asti, jolloin se eriyttäisiin omaksi oppiaineekseen. Komitea päätyi kannattamaan pääosin kansakoulussa vallinnutta linjaa, mutta 9. luokalle se halusi etiikan (Kähkönen 1976, 208-210).

Uskonnon osuus tuntijaossa oli 7.-9. luokkien osalta puolet pienempi kuin se oli ollut oppikoulussa. Uskontokasvatuksen tavoitteissa kannatettiin antropologista ajatusta, jonka mukaan kehittynyt persoona pystyy kokemaan jotkut asiat pyhinä. Kulttuurihistorialliselta kannalta komitea tarkastelijoitakin asioita, joissa kristillinen perinne näkyy. Yhteiskunnalliselta kannalta lähimmäi-

senrakkaus korostui komitean ajattelussa. Etiikan katsottiin kuitenkin sisältyvän läpäisyperiaatteella kaikkeen opetukseen, vaikka sille varattiin myös oma rajattu osana uskonnonopetuksesta käsitteiden selventämiseksi. Uskonnonopetuksen tavoitteissa korostettiin kriittisen kannanottamisen, valinnanvapauden ja rehellisyyden merkitystä. Aiempaan verrattuna ei-kristilliset uskonnot saivat lisää painoarvoa opetussuunnitelmassa (Kähkönen 1976, 211-212).

Yhteenvedona peruskouluvalmistelua koskevat keskeiset tapahtumat uskonnonopetuksen osalta:

- 1962 SUOL:n Järvenpään seminaari; 1965 opetussuunnitelmaehdotus
- 1963 Eduskunta hyväksyy koulun uudistuksen yhtenäiskouluperiaatteen mukaiseksi
- 1964 KKK laatii omaa opetussuunnitelmaehdotusta rinnan SUOL:n kanssa
- 1964 Peruskoulukomitea; osamietintö 1965; lopetus 1968
- 1965 Koulunuudistustoimikunta, nk. Poijärven komitea
- 1966 peruskoulun opetussuunnitelmakomitea; väliaikainen ops 1967; valmistui 1970 - 1967 uskonnonopetusta puolustava muistio
- 1967 59 nimen vetoamus uskonnonhistorian ja siveysopin opetuksen puolesta
- 1968 Peruskoulun puitelaki
- 1970 Peruskouluasetus

USKONNONOPETUKSEN PUOLUSTUSKIRJAT

Uskonnonopettajat ja heidän lähellään olevat taustavaikuttajat aktivoituivat puolustamaan tunnustuksellista uskonnonopetusta peruskoulukseskustelun synnyttämiä kriittisiä näkökulmia vastaan. Seuraavassa esitellään muutamia näkökulmia, joiden avulla pyrittiin vakuuttamaan Suomen Uskonnonopettajien liiton ajama linja kestäväksi. Oppiaineen pedagogista kehittämispyrkimystä ilmaisi myös uskonnonopetuksen käsikirja.

T. P. Virkkunen ja tunnustuksellinen uskonnonopetus

Teologian tohtori T. P. Virkkunen julkaisi vuonna 1971 *Uskonnon opetus - mitä ja miksi* -teoksen, jonka tarkoituksena oli puolustaa tunnustuksellista uskonnonopetusta. Esipuheessaan hän toteaa: "Vaikka uskonnonopetus säilyi tunnustuksellisenä peruskoulussa, oppiaineen perimmäinen identiteetti jäi epäselväksi" (Virkkunen 1971, 7).

Virkkunen argumentoi tunnustuksellisen uskonnonopetuksen puolesta tarkastelemalla uskonnon käsitettä sekä psykologisia teorioita. Jos uskonto ymmärretään pelkästään yhteiskunnallisena ilmiönä, se sopii huonosti tunnustuksellisenä opettavaksi aineeksi pluralistisessa yhteiskunnassa. Virkkunen kuitenkin painottaa, että tilanne muuttuu, jos asiaa tarkastellaan yksilön näkökulmasta. Uskonto ei ole puolueohjelmaan verrattava ideologinen rakennelma, koska se sisältää myös tunne- ja toimintatavuuden. Uskonto kuuluu maailmankatsomuksen alueelle, joka on hyvin lähellä ihmisen kaikkea toimintaa kokonaisasennoitumisena. Virkkusen mukaan keskustelussa painottui liiaksi uskonnon kognitiivinen komponentti ja oppirakennelmat, koska uskonto sisältää myös tunteita ja toimintaa. Jos oppiaine rakentuu vain kognitiivisen komponentin antamaan kuvaan uskonnoista, ei olla tekemisissä ilmiön muiden merkittävien osa-alueiden kanssa ja näin kuva asiasta jää hyvin kapeaksi (Virkkunen 1971, 9-17).

Virkkunen ottaa lähtökohdaksi näkökulman, jonka mukaan koulun olisi edistettävä yksilön psykologista kehitystä, johon myös uskonnollinen kehittyminen kuuluu. Hän puhuu uskonnollisesti kasvattavasta opetuksesta, jolla pyritään edistämään uskonnollista kehitystä. Tämä ajatus muodostaa keskeisen vasta-argumentin sille, että kirkkoa oli vaadittu huolehtimaan uskonnonopetuksesta. Ajatus lähtee siitä, ettei urheilujärjestöjäkään vaadita huolehtimaan liikunnanopetuksesta, vaikka liikunnallinen kehittyminen on osa persoonallista kehittymistä. Jos liikunnallinen tai musiikillinen kehittyminen tapahtuisi järjestöjen varassa, moni oppilas jäisi siitä osattomaksi. Oppivelvollisuuden ajatus

on kuitenkin, että jokaiselle taataan mahdollisuus persoonallisuutensa kaikkien alueiden kehittämiseen (Virkkunen 1971, 30-31).

Virkkusen mukaan tunnustuksellisuus on välttämättömän seuraus siitä, että opiskelulla pyritään edistämään uskonnollista kehitystä. Uskonnollinen elämä kehittyy aina jonkin tradition pohjalta. Tunnustus-käsite kuitenkin aiheuttaa hämmennystä, koska sen määrittäminen on epäselvää. Tunnustuksellisuus voidaan katsoa ilmenevän oppiaineeksessa. Yhtenä mahdollisuutena on tähdätä todella uskonnolliseen kasvatukseen katekismusopetuksen tavoin. Katekismusopetus on abstraktia eikä se edistä oppilaiden uskonnollista kehitystä. Tunnustuksellisuus voi myös tarjota valmiuksia uskonnollisen elämän kehittymiselle. Tämä tunnustuksellisuus on kokonaistavoite, jota Virkkunen asettuu kannattamaan. (Virkkunen 1971, 32-34.)

Vesa Nikunen ja tunnustuksellisuus uskonnonopetuksen näkökulmana

Rehtori Vesa Nikunen (1973) näki, että tunnustuksellisuuden takia uskonnonopetus oli ristiriitaisessa tilanteessa. Yhtäältä tunnustuksellisuus oli uskonnollisesti aktiiveille arvokas puolustettava asia, toisaalta se oli uskonnonopetuksen vastustamisen lähtökohta. (Nikunen 1973, 7-8.)

Nikusen mukaan tunnustuksellisuus merkitsi kouluissa lähinnä kolmea asiaa. Ensinnä opetus-suunnitelma laadittiin uskontokuntasidonnaisesti. Tämä aiheutti oppiaineeseen sisällöllisen eron luterilaisten, ortodoksien ja uskontokuntiin kuulumattomien välille. Toisaalta oppilaat ovat seuranneet vanhempiensa tunnustusta, ja jos koulussa ei ole ollut tarjolla tunnustuksettomille omaa vaihtoehtoa, on käytännössä voinut anoa vapautusta tai osallistua luterilaiseen tai ortodoksiseen opetukseen. Kolmas tunnustuksellisuuden piirre oli se, että opettajan oli kuuluttava opettamaansa uskontokuntaan. Luterilaisten kohdalla voitiin kuitenkin tehdä poikkeuksia anomalla erivapautta (Nikunen 1973, 9-10).

Kolmeen asiaan sidotun tunnustuksellisuus-näkemyksen mukaisesti uskonnonopetuksen vastustajat viittasivat johonkin eri tunnustuksellisuuden käsitykseen. Nikunen näkee, että jokaisella oppi-

aineella on oma tunnustuksellisuutensa. Aineiden taustalla on aina joitakin sidonnaisuuksia ja vaiuttajia, esimerkiksi urheilujärjestöjä. Koska tunnustuksellisuus-sana sisältää negatiivisen sävyn, Nikunen ehdottaa sen poistamista tai käyttämistä kaikkien aineiden yhteydessä (Nikunen 1973, 9-12).

Kaikille yhteistä uskonnonopetusta Nikunen vastustaa pienten uskonnollisten ryhmien oikeuksien näkökulmasta. Yhteisessä oppiaineessa enemmistön vaikutus olisi oltava suuri, jolloin pienempien ryhmien kannalta tulos ei olisi tyydyttävä. Nikunen ennustaa moniuskontoisuuden lisääntymistä maahanmuuton kasvaessa. Tämä asettaa myös uskonnonopetukselle vaatimuksia. Eriarvoisuuden kasvua uskonnonopetuksen välityksellä ei tulisi hyväksyä (Nikunen 1973, 13-17).

Nikunen ehdottaa "tunnustuksellinen uskonnonopetus" -käsitteen tilalle yleiskäsitettä "uskontokuntapohjainen". Tällöin mainittaisiin, onko kyseessä esimerkiksi luterilainen, ortodoksinen vai uskontojenhistoriallinen opetus. Varttuneilla oppilailla ja kodeilla olisi oltava mahdollisuus valita rinnakkaisista vaihtoehdoista (Nikunen 1973, 26-29).

Vesa Nikunen käsitteli uskonnonopetuksen kehittämistä myös artikkelissaan "Uskonnonopetus koulu-uudistuksen kourissa", joka ilmestyi kirjoituskokoelmassa *Uskonnonopetuksen linjanvetoa*. (Honko, Kansanaho & muut 1971). Artikkelissa Nikunen kuvaa poleemisin sanakääntein uskonnonopetuksen tilannetta: "Koko koulu-uudistuksessa ilmenevä käytännön tason uskonnonvastaisuus aiheutuneen aivopesusta ja komiteajäsenten enemmistön kielteisistä ennakoasenteista." Tuntimäärä oli kaventumassa radikaalisti verrattuna oppikouluun ja kansakouluun. Nikusen mukaan tuntimäärä väheni jopa puoleen entisestä (Nikunen 1971, 14-15).

Nikunen tiivisti uskonnonopetuksen vastaiset argumentit neljään pääväitteeseen:

- Uskonnonopetus on kirkon tehtävä.
- Uskonnonopetus on vaihtelevasti tulkittuun ilmoitukseen (Raamattu) perustuvaa indoktrinaatiota.
- Tunnustuksellinen uskonnonopetus synnyttää

helposti autoritaarisia tai/ja muita diskriminoivia asenteita.

- Uskonnon opetus lamauttaa oppilaan kyvyn suhtautua kriittisesti kuulemiinsa tietoihin ja arvioihin. (Nikunen 1971,14-15.)

Nikunen näkee, että uskonnonopetuksen vastustuksen taustalla on omiin vanhoihin koulukokemuksiin perustuvia näkemyksiä ja toisaalta ei tietämättömyys siitä, mitä uskonnonopetus on 1971. Hän viittaa myös Pauli Lahtisen vuonna 1968 tekemään tutkimukseen, jossa uskonto on koulun epäsuosituin aine. Nikunen selittää tulosta viittaamalla vähäiseen viikkotuntimäärään sekä opettajien vaihtelevaan tasoon (Nikunen 1971, 22, 27).

USKONNONOPETTAJAN AMMATTI

Uskonnonopetuskeskustelussa nousi esille myös uskontotieteen ja opettajan henkilökohtaisen uskonnollisuuden rooli. Oli ilmeistä, että pyrkimys objektiiviseen uskonnonopetukseen oli olemassa. Rajankäynti asiantuntijaroolin ja saarnaajan välillä oli varsin selvä. Opettajankoulutuksessa oli kuitenkin epäselvyyttä etenkin uskontotieteilijöiden osalta. Pienituntisissa oppiaineissa virat perustuvat aineyhdistelmiin. Jos uskontotieteilijät olisivat kelpoisia opettamaan myös evankelisluterilaista uskontoa, heidän tilanteensa paranisi (Sointu 1971, 26-37; Honko 1971,38-57).

Sointu (1971) toteaa, että järjestelmästä, jossa seurakuntapapit opettavat uskontoa sivutyönään, on päästävä eroon. Hän vertaa tilannetta siihen, että eivät teollisuuslaitosten insinöörit ja kemistitkään opeta koulussa fysiikkaa ja kemiaa. Hänen mukaansa uskonnonopetuksen kehittäminen vaati uskontotieteen roolin kasvamista opettajankoulutuksessa ja opetuksessa (Sointu 1971, 34-35).

Sointu korostaa, että uskonnonopetuksessa tulee sallia erilaiset näkökulmat eikä niiden sallivuus ei saa olla kiinni siitä, onko opettaja uskovainen vai ei. Tätä taustaa vasten hän esittää, että uskonnonopettajana voisi toimia myös ateisti. Uskontoa eikä uskonnonopettajaa saa asettaa minkäänlaiseen erityisasemaan

verrattuna muihin oppiaineisiin tai opettajiin. Uskonnonopetuksen tulee olla tasapuolista ja asiallista kuten muidenkin aineiden (Sointu 1971, 36-37).

Suomen uskonnonopettajien liitto antoi lausunnon lukiokomitean mietinnöstä opetusministerille. Uskonnonopettajat pyrkivät saamaan kaksi viikotuntia ehdotetun yhden sijasta. Lukiokomitean lausunnot sisällöstä ja tavoitteista kävivät liitolle, mutta se halusi että lukusuunnitelmakomiteassa olisi kehitettävä oppiainetta asiallisesti rikkaammaksi ja objektiivisemmaksi. (*Synsygus* 4/1970).

USKONNONOPETUKSEN KÄSIKIRJA

Mikko Iskala (Iskala 1970) kuvaa 1960-lukua monenlaisen uskonnon opettamisen kokeilu- ja kehittämiskaudeksi. Kehittämistoiminnan saavutukset olivat levinneet käytäntöön opettajien kokoontumisten ja oppikirjojen kautta. Ongelmaksi muodostui, että varsinaista alan opetusopin kirjallisuutta ei ollut. Tähän tarpeeseen syntyi KKK:n johdolla koottu *Uudistuva uskonnonopetus: Uskonnonopetuksen käsikirja*. (Anhava, Iisalo & muut 1970, ix.)

Itse teos käsittelee uskonnon oppiaineen menetelmiä ja opittavia sisältöjä sekä uskonnon erityis-kysymyksiä. Silmiinpistävää uskonnonopetusten työtapoja käsittelevissä luvuissa on lehtori Anita Koskimaan runsas osuus. Hänen panoksensa on merkitty kuudesta artikkelista kolmeen (Anhava, Iisalo & muut 1970, vi-vii).

Erityisen mielenkiintoista on Iskan pohdinta kirkon ja uskonnonopetuksen välisestä suhteesta. Hänen näkemyksensä mukaan kirkollisten tahojen esiintyminen tunnustuksellisen uskonnonopetuksen puolesta on vahvistanut kirkon ja koulun uskonnonopetuksen ongelmallista suhdetta. Uskonnonopetukselle on saatettu asettaa tavoitteita, jotka eivät sille kuulu. Kyseessä on koulun oppiaine siinä kuin mikä muu oppiaine tahansa. Uskon herättäminen tai seurakunnan yhteyteen ohjaaminen eivät kuulu kouluopetukseen. Iskala varoittaa myös ajatuksesta siirtää uskonnonopetusta kirkon hoidettavaksi. Se olisi hänen mukaansa kehityksen pyörän kääntämistä taaksepäin (Iskala 1970, xiv-xv).

PERUSKOULUVALMISTELU USKONNONOPETTAJAN ARVOJEN JA ARJEN NÄKÖKULMASTA

Peruskouluvalmistelujen yhteydessä syntyneiden dokumenttien valossa näyttää ilmeiseltä, että tunnustuksellisuus on ollut keskeinen käsite, jonka suhteen on esitetty mielipiteitä puolesta ja vastaan. Uskonnonopettajien ja heidän lähellä olevien tahojen näkökulmana on ollut puolustaa tunnustuksellisuutta. Itse argumentaatio tunnustuksellisuuden puolesta ei ole ollut yksiselitteinen, mutta uskonnonopettajien virallisten tai julkaistujen teosten joukosta ei löydy tunnustuksetonta uskonnonopetusta puoltavaa vahvaa argumentaatiota. Voidaan siis sanoa, että tunnustuksellisuus on ollut yksi arvo, jota peruskoulun synnyssä on puolustettu. Itse tunnustuksellisuuden määrittely on osoittautunut haasteelliseksi, mikä ilmenee esimerkiksi erilaisina määritelmänä tunnustuksellisuutta puolustavissa kirjoissa. Tunnustuksellisuuden puolustaminen on ollut uskonnonopetuksen puolustajien kannanotoissa sidoksissa uskonto-oppiaineen säilymiseen koulussa. Tunnustuksetonta uskonnonopetusta ei ole nähty vaihtoehdoksi. Esimerkiksi Iskan artikkeli *Uskonnonopetuksen käsikirjassa* problematisoi kirkon ja uskonnonopetuksen suhdetta. Siinä voidaan nähdä selventävä kannanotto siihen, että tunnustuksellisuudella ei tarkoiteta esimerkiksi kirkon toiminnan jatketta koulussa. Eri lähteistä ilmenee myös, että uskonnonopetuksen tasoa on haluttu pitää korkeana. Tähän tavoitteeseen on pyritty esimerkiksi täydennyskoulutuksella ja *Uskonnonopetuksen käsikirjan* julkaisemisella.

Asiakirja-aineistosta ja aiemmasta tutkimuksesta ei löydy viitteitä siitä, miten arjen koulutyötä tehneet uskonnonopettajat ovat kokeneet asemansa ja suhteensa tunnustuksellisuuteen peruskoulun syntyvaiheissa. Ovatko heidän keskeiset ongelmansa olleet samankaltaisia kuin tutkimuksesta ja dokumentaatiosta löydettävissä olevat kiistakysymykset? Millaista on ollut olla koulutyössä kun keskustelu uskonnonopetuksen poistamiseksi koulusta on ollut vilkkaimmillaan? Mikä merkitys muutosprosessilla on ollut uskonnonopettajien elämänuran kannalta

ja mitkä arvot ovat pysyneet koko uran ajan? Nämä ja monet muut opettajan elämänuraa ja arkityötä koskevat kysymykset vaativat pikaista selvittämistä ennen kuin se on myöhäistä informanttien luonnollisen poistuman kautta.

Peruskoulun syntyvalmisteluissa käyty uskonnonopetuksen arviointi ja argumentaatio on erityisen mielenkiintoista monien uskonnonopetusta koskevien kysymysten aktivoiduttua pienryhmäisten uskontojen ja yhteiskunnallisen muutoksen myötä 2000-luvun alusta alkaen. Monet kysymyksenasettelut ovat yhä ajankohtaisia ja tunnistettavia.

LYHENTEET

As	Asetus
KKK	Kirkon kasvatustieteiden keskus
KM	Komitean mietintö
L	Laki
Ops	Opetussuunnitelma
Suol	Suomen uskonnonopettajien liitto
SKD	Suomen kansan demokraattinen liitto
SDP	Suomen sosiaalidemokraattinen

KIRJALLISUUTTA

- ANHAVA, ANNI & IISALO, TAIMO & ISKALA, MIKKO & KAIKKONEN, ERKKI & KORHONEN, ANJA & KOSKIMAA, ANITA & LYYRA, LEENA & SALMINEN, JAAKKO & TOIVIAINEN, KALEVI & VESA, LAULIKKI
1970 *Uudistuva uskonnonopetus: Uskonnonopetuksen käsikirja*. Helsinki: WSOY.
- BIEWALD, ROLAND
2006 "When Worlds Change: Teachers Reflecting about Religious Education: When walls come down". *Religious Education and Christian Theologies: Some European Perspectives*. Toim. Peter Schreiner, Caynor Pollard & Sturla Sagberg. Münster: Waxmann, 64-70.
- HONKO, LAURI
1971 "Uskonnonopetus uskontotieteen näkökulmasta". *Uskonnonopetuksen linjanvetoa*. Toim. Lauri Honko, Erkki Kansanaho, Pentti Kauppi, Vesa Nikunen & Antti Sointu. Helsinki: Otava, 38-59.

ISKALA, MIKKO

- 1970 "Johdanto". *Uudistuva uskonnonopetus: Uskonnonopetuksen käsikirja*. Anni Anhava, Taimo Iisalo, Mikko Iskala, Erkki Kaikkonen, Anja Korhonen, Anita Koskimaa, Leena Lyyra, Jaakko Salminen, Kalevi Toiviainen & Laulikki Vesa. Helsinki: WSOY, ix-xv.

JUVA, MIKKO & SIMOJOKI, MARTTI

- 1965 *Tästä on kysymys*. Porvoo: WSOY.

KALLIONIEMI, ARTO

- 2005 "Uskonnonopetus ja uskontokasvatus historiallis-yhteiskunnallisessa kontekstissaan". *Uskonnonopetus uudella vuosituhannella*. Toim. Arto Kallioniemi & Luodeslampi Juha. Helsinki: Kirjapaja, 11-50.

KANSANHO, ERKKI

- 1971 "Miksi kirkko on kiinnostunut uskonnonopetuksesta?" *Uskonnonopetuksen linjanvetoa*. Toim. Lauri Honko, Erkki Kansanaho, Pentti Kauppi, Vesa Nikunen & Antti Sointu. Helsinki: Otava, 60-72.

KAUPPI, PENTTI

- 1971 "Miten tähän on tultu". *Uskonnonopetuksen linjanvetoa*. Toim. Lauri Honko, Erkki Kansanaho, Pentti Kauppi, Vesa Nikunen & Antti Sointu. Helsinki: Otava, 7-11.

KOULUHALLITUS

- 1970 *Kansainvälisyyskasvatus POPS -70 opas 39*. Helsinki: Kouluhallitus, kokeilu ja tutkimustoimisto.

KÄHKÖNEN, ESKO

- 1976 *Uskonnonopetuksen asema Suomen koulun uudistuksessa 1944-1970*. STKS 101. Helsinki: Suomalainen teologinen kirjallisuusseura.

LUODESLAMPI, JUHA

- 2006 "When Worlds Change: Teachers Reflecting about Religious Education: When the Nokia has spoken". *Religious Education and Christian Theologies: Some European Perspectives*. Toim. Peter Schreiner, Caynor Pollard & Sturla Sagberg. Münster: Waxmann, 70-76.

MITCHELL, CORDON

- 2006 "When Worlds Change: Teachers Reflecting about Religious Education: When rainbows are made". *Religious Education and Christian Theologies: Some European Perspectives*. Toim.

- Peter Schreiner, Gaynor Pollard & Sturla Sagberg. Münster: Waxmann, 59—64.
- MITCHELL CORDON, BIEWALD ROLAND S LUODESLAMPI JUHA
2006 "When Worlds Change: Teachers Reflecting about Religious Education". *Religious Education and Christian Theologies: Some European Perspectives*. Toim. Peter Schreiner, Gaynor Pollard & Sturla Sagberg. Münster: Waxmann, 59-78.
- NIKUNEN, VESA
1971 "Uskonnonopetus koulu-uudistuksen kourissa". *Uskonnonopetuksen linjanvetoa*. Toim. Lauri Honko, Erkki Kansanaho, Pentti Kauppi, Vesa Nikunen & Antti Sointu. Helsinki: Otava, 14—22.
1973 *Tunnustuksellisuus - uskonnonopetuksen näkökulmia*. Ajankohtaisia kysymyksiä 3, Kirkon tiedotuskeskuksen sanomalehtiosaston infor-maatiojulkaisu. Helsinki: Kirjaneliö.
- NYSSÖNEN, SEPPÖ
1998 "Uskonnonopetuksen tulevaisuuden näkymät". *Uskonnonopetuksen käsikirja*. Toim. Markku Pyysiäinen " Jarkko Seppälä. Helsinki: WSOY, 458-466.
- PELTONEN, AIMO
1979 *Koulunuudistuksen ihmiskäsitys ja eettiset periaatteet*. STKS 113. Helsinki: Suomalainen teologinen kirjallisuusseura.
- PYYSIÄINEN, MARKKU
1982 *Tunnustuksellinen, tunnustukseton ja objektiivinen uskonnonopetus*. Helsinki: Kirjapaja.
- SAINE, HARRI
2000 *Uskonnonopetus Suomen oppivelvollisuuskoulussa 1900-luvulla*. Turun yliopiston julkaisuja sarja c. scripta lingua fennica edita. Turku: Turun yliopisto.
- SEPPO, JUHA
1965 *Ateistinen liike ja sen herättämä kiista maassamme 1937-1946*. Suomen kirkkohistoria Laudatur-tutkielma. Helsinki. Helsingin yliopisto: Teologinen tiedekunta.
1992 *Vapaa-ajattelijaliikkeen organisoituminen ja sen herättämä kiista Suomessa 1916-1946*. Suomen kirkkohistoriallinen seura. Jyväskylä: Gummerus.
- SCHREINER PETER, POLLARD GAYNOR & SAGBERG STURLA (TOIM.)
2006 *Religious Education and Christian Theologies: Some European Perspectives*. Munster: Waxmann.
SKDL
1964 Kulttuuriohjelma: hyväksytty SKDL:n 7. liittokokouksessa Helsingissä 15.-18.5.1964. Helsinki: Suomen kansan demokraattinen liitto.
- SOINTU, ANTTI
1971 "Uskonnonopetus koulun näkökulmasta: Miten tähän on tultu". *Uskonnonopetuksen linjanvetoa*. Lauri Honko, Erkki Kansanaho, Pentti Kauppi, Vesa Nikunen & Antti Sointu. Helsinki: Otava, 26-37.
- SUOMEN USKONNONOPETTAJAIN LIITTO
1967 *Toimintakertomus*. Helsinki: Suol.
1970 "Lausunto". *Synsygus* 4/1970, myös liitteenä *Miten tähän on tultu: Uskonnonopetuksen linjanvetoa*. Lauri Honko, Erkki Kansanaho, Pentti Kauppi, Vesa Nikunen & Antti Sointu. Helsinki: Otava, 89-91.
- TEINILEHTI
1967 "59 nimen vetoamus". *Teinilehti* 1967/6-7. Helsinki:Teinilehti.
- VIRKKUNEN, P.
1971 *Uskonnon opetus - mitä ja miksi: Tunnustuksellisen uskonnonopetuksen puolustus*. Helsinki: WSOY.
- VOIPO, VÄINÖ
1964 "Avoin vastaus arkipiispan haasteeseen". *Suomen sosiaalidemokraatti* 9. ja 11.12. Helsinki:SDP.